

formă de vase locale cu slip roșu și câteva capace. Remarcabil este faptul că, în cazul ceramicii pentru servitul lichidelor și a celei pentru mâncat A. Opaiț găsește analogii și la vasele din metal.

Miscellanea e reprezentată printr-un *guttus*, două vase miniaturale și o strecurătoare.

Ultima categorie ceramică prezentată o reprezintă *vasele cu caracter liturgic – thuribula, ampullae* și vase lustrale.

Al doilea capitol, *Considerații privind producția ceramicii locale*, este structurat pe două părți – *Considerații privind modul de producție* (atelierelor fiind clasificate în individuale, urbane și oficiale) și *Considerații privind tipurile de recipiente* (aici trebuie remarcate trimiterile la autorii antici, la reprezentările sculpturale și paralelele lingvistice).

În următorul capitol, *Centrele ceramice de la Marea Neagră și Mediterană și relațiile lor cu provincia Scythia*, sunt prezentate, pe centre de producție (pontice, est-mediteraneene – egeene, levantine și cretane și vest-mediteraneene), tipurile de recipiente atestate în provincia istro-pontică.

În capitolul al patrulea, *Relațiile economice ale provinciei Scythia cu centrele ceramice din Imperiul roman târziu*, sunt prezentate și interpretate date statistice privind ceramica din două centre cărora A. Opaiț le-a acordat o importanță mai mare – Murighiol și Babadag – Topraichioi (aceasta, probabil, datorită faptului că a participat direct la cercetările arheologice); statisticile sunt realizate atât pe categorii ceramice, cât și pe centre de producție.

Concluziile consistente, lista bibliografică care cuprinde, în general, titlurile necesare unei astfel de monografii și planșele (desene) întregesc lucrarea. Sunt de făcut, totuși unele observații de natură tehnică: unele trimiteri din text nu se găsesc la bibliografie, lucrarea este lipsită de o listă a abrevierilor, *Bibliografia selectivă* nu începe la p. 121 (cum indică *Cuprinsul*) ci la p. 112, de la planșa 43 „se sare” la planșa 45 etc.

Cu toate micile observații de mai sus, considerăm lucrarea *Local and Imported Ceramics in the Roman Province of Scythia (4th – 6th centuries AD). Aspects of economic life in the Province of Scythia* indispensabilă oricărui specialist preocupat de ceramica romano-bizantină.

DOREL PARASCHIV

Ethnic Contacts and Cultural Exchanges North and West of the Black Sea from the Greek Colonisation to the Ottoman Conquest, Romanian Academy, Institute of Archaeology of Iași (Edited by Victor Cojocaru), Trinitas, Iași 2005, 550 p.

Așa cum se precizează chiar în prefața întocmită de Victor Cojocaru, volumul cuprinde o parte a comunicărilor prezentate la simpozionul *Ethnic Contacts and Cultural Exchanges North and West of the Black Sea from the Greek Colonisation to the Present* (Iași, 12-17 iunie 2005), organizat de Institutul de

Arheologie și Institutul de Istorie „A.D. Xenopol”, cu suportul științific și cultural al altor instituții. Un aport substanțial la organizarea simpozionului, ca și pentru publicarea volumului, a venit de la departamentul Mihail Kogălniceanu al asociației „Astra”, Mitropolia Moldovei și a Bucovinei, Arhiepiscopia Sucevei și Rădăuților, Centrul „Göthe” din Iași și Muzeul Literaturii Române din Iași. Totodată, simpozionul s-a desfășurat în cadrul programului CERES – Plan Național pentru Cercetare și Inovații (coordonatori dr. Victor Cojocaru și dr. Flavius Solomon).

Volumul pe care-l prezentăm cuprinde studii ale cercetătorilor din Bulgaria, Germania, Polonia, Republica Moldova, România, Rusia și Ucraina, reprezentând contribuții din mai multe domenii: istoric, literar, epigrafic, lingvistic, numismatic și imagologic.

Volumul al doilea, *Ethnic Contacts and Cultural Exchanges North and West of the Black Sea from the Middle Ages to the Present*, urmează să apară sub coordonarea Institutului de Istorie „A.D. Xenopol”.

Trebuie remarcat, de asemenea, că simpozionul organizat în iunie 2005 și ale cărui lucrări sunt cuprinse în volumele amintite, reprezintă continuarea unei alte manifestări internaționale din octombrie 2004, *Aspects of Spiritual Life in South East Europe from Prehistory to the Middle Ages*, comunicările prezentate fiind publicate, de asemenea, într-un volum. Constatând ecourile favorabile ale simpoziunilor sus-menționate, Institutul de arheologie din Iași își propune, după cum reiese din *Prefață*, să continue investigațiile asupra numeroaselor aspecte ale istoriei sau arheologiei antice și medievale din întreg spațiul românesc și din aria pontică. Este un proiect îndrăzneț și demn de toată lauda, iar așa cum îi cunoaștem pe colegii din Iași, aplecați întotdeauna asupra unor probleme de substanță, pe care le urmăresc cu tenacitate și profesionalism până la deslușirea lor, suntem convinși că îl vor realiza.

Din *Alocuțiunea* prezentată de prof. univ. dr. Victor Spinei, membru corespondent al Academiei Române, director al Institutului de Arheologie din Iași, se remarcă, printre altele, semnificația unor asemenea manifestări pentru cunoașterea mai profundă a realităților istorice, arheologice, culturale și geopolitice ale zonei Mării Negre, adevărată „placă turnantă” a civilizației eurasiatice, după cum o definea Gheorghe I. Brătianu. Totodată, demnă de reținut este și constatarea că participanții la simpozion, ale căror contribuții au fost incluse în volum, sunt atât specialiști prestigioși, cât și colegi mai tineri, dovedind interesul tuturor pentru temele supuse dezbaterii.

În volum întâlnim contribuții care s-ar putea asocia tematic, ilustrând complexitatea problemelor abordate, pentru a fi analizate grupat. Editorul a preferat, însă, înserierea lor cronologică, modalitate pe care o vom utiliza și noi la prezentarea studiilor în cauză.

Primul articol aparține lui A. Minchev (Varna), *Thracians and Scythians in Northeastern Bulgaria: Some Bilateral Contacts in Metalworks*. Autorul prezintă câteva piese inedite de bronz aflate la Muzeul din Varna, descoperite în NE Bulgariei.

1. Aplică de bronz rotunjită, cu reprezentări zoomorfe (două animale sălbatice în luptă: un animal mitologic, poate un lup cu două capete similare la ambele terminații ale corpului, care atacă un cerb sau un elan; sec. V a. Chr.). Pe

baza analogiilor, autorul consideră că piesa reprezintă un produs tracic, lucrat după o idee sau un prototip scitic.

2. Bară de bronz perforată pentru fixarea hățurilor, obiect a cărui utilizare nu este, totuși, sigură; redă imaginea unui cap de leu; piesa a fost datată de autor în sec. V-IV a. Chr. Obiectul, oarecum neobișnuit, ar fi concretizarea unor concepții mixte, traco-scitice.

3. Tipar de bronz pentru aplici din aur sau bronz, care înfățișează un cap de acvilă sau o gheară de pasăre. Asemănătoare unor piese scitice din Ucraina și datată în sec. V-IV a. Chr., piesa este considerată de autor drept o probă excelentă a unei producții locale de piese decorative scitice, în NE Traciei.

4. Jumătatea unui tipar de bronz pentru încheietorile de ham sau de căpăstru din aur sau din bronz, datat în sec. V-IV a. Chr. Piese asemănătoare, într-o anumită măsură, celor ce puteau fi turnate în tiparul amintit și având o funcționalitate asemănătoare au apărut în tumulii scitici din Ucraina și S. Rusiei (între care Soloha și Tolstaya Mogila), în mormintele traco-getice de la Agighiol și Peretu, la Celic Dere, ca și în Bulgaria. Tiparul este considerat de autor ca o altă dovadă a existenței unor contacte între meșterii traci și sciți în NE Traciei.

5. Aplică de bronz pentru căpăstru, cu palmetă, care redă forma piciorului din spate al unui carnivor (leu sau panteră). Piesa ar prezenta un amestec de motive tracice și scitice, dar execuția sa îngrijită ar sugera și unele influențe grecești. Autorul consideră că aplica a fost lucrată într-un atelier orășenesc pentru piese mici de bronz (ex. la Dionysopolis sau Odessos), pentru piața tracică rurală. Sfârșitul sec. V – începutul sec. IV a. Chr.

6. Aplici de bronz pentru căpăstru, în formă de capete de grifoni (cinci exemplare diferite). Deoarece grifonul este un motiv decorativ frecvent în arta tracică și scitică, A. Minchev consideră că unele piese puteau proveni din Sciția (prin negoț sau de la războinicii sciți), iar altele puteau fi produse locale (dovadă fiind ștanțele de bronz de la Dragoevo-Șumen și Izvoarele-Constanța (România).

Autorul consideră că descoperirile prezentate ar proba existența unor legături între artizanii locali de piese de bronz, de origine tracă și scitică. Sciții pătrunși în diferite perioade în NE Traciei s-ar fi sedentarizat, ambele populații conviețuind încă din sec. VI a. Chr. Procesul ar fi fost îndelungat, activ și bilateral, împletind diferite obiceiuri tradiționale și ocupații variate. Meșterii ambelor populații au schimbat idei și motive ale artelor tradiționale, în special în legătură cu decorațiunile pentru harnașamentul cailor, produsele lor fiind bine primite de clienții de origini etnice diferite, unii dintre ei din nordul Dunării.

Opiniile lui A. Minchev, exprimate într-o formă apropiată și de alți specialiști (M. Oppermann, S.I. Andrich) pot constitui puncte de plecare pentru investigații mai complexe (care să privească, între altele, practicile funerare, tipurile de așezări și de locuințe, meșteșugurile în general, inclusiv producția ceramică, raporturile sociale sau economice etc.).

Următorul articol, semnat de I. Niculiță și A. Zanoci (Chișinău), *Kulturell – chronologische Interferenzen Mitte des I. Jahrtausends v. Chr. im nordwestlichen Schwarzmeerraum*, reprezintă o continuare a preocupărilor constante ale ambilor autori, concretizate, de altfel, prin numeroase cărți și studii de specialitate publicate de-a lungul anilor. Pornind de la controversale științifice purtate vreme îndelungată în legătură cu problemele etno-culturale ale zonei de NV a Mării

Negre, sunt prezentate succint descoperirile din sec. VI-V a. Chr., care au atras în mod deosebit atenția cercetătorilor. Importantă este observația potrivit căreia schimburile climatice din prima jumătate a mileniului I a. Chr. care au avut loc în N și NV Mării Negre, ar fi determinat trecerea comunităților umane, cândva sedentare, la o viață nomadă. Dar acest fapt nu a însemnat și o depopulare a regiunii. Sunt amintite situri reprezentative din sec. VI-V din zonă, remarcându-se faptul că pentru sec. IV-III au fost repertoriate 122 de așezări și 40 de cetăți în regiunea carpato-dunăreană. Au fost analizate concret și materialele arheologice mai vechi, începând din sec. VIII-VII-VI a. Chr., din numeroasele situri răspândite în zonă, inclusiv în stepă. Existența descoperirilor atât de timpurii reprezintă, în opinia autorilor, un argument că la mijlocul mileniului I a. Chr. în NV Mării Negre era o densitate demografică semnificativă, atestată, începând din această vreme, și de numeroase importuri grecești. Tot timpurii sunt și alte tipuri de obiecte care pot fi utilizate ca elemente de datare, autorii oprindu-se la fibulele de tip Glasinač, răspândite pe o arie foarte întinsă, la acele cu capetele în formă de elice cu trei aripioare și la anumite tipuri ceramice, de factură getică. Se remarcă și prezența unor elemente ale culturii materiale tracice din a doua jumătate a mileniului I a. Chr. mai spre est, în cetățile și așezările de pe Niprul inferior. Autorii contestă teoriile referitoare la o depopulare sau la lipsa unor dovezi privind prezența în zonele amintite, la mijlocul mileniului I a. Chr., a populației traco-getice. Abia în sec. VI a. Chr., peste populația amintită ar fi pătruns sciții nomazi.

Articolul lui G. Simion (Tulcea), *Présences interethniques dans la région des embouchures du Danube aux VIe – Ve s. av. J. – C.*, poate fi considerat o completare a celui anterior. Pentru a avea argumentele necesare în vederea stabilirii caracteristicilor individuale ale grupurilor etnice din zonă autorul discută mai ales practicile funerare. El atrage atenția asupra bogățiilor naturale ale zonei, al rolului strategic al Dunării și al altor elemente specifice care au interesat mai multe grupuri etnice, constituind uneori ținta incursiunilor, ca și motivul prezenței neîntrerupte aici a altor populații. După câteva referiri la informațiile oferite de izvoarele literare, G. Simion menționează unele descoperiri funerare reprezentative din regiune. Mormântul de la Sabangia (începutul sec. VI sau chiar sfârșitul sec. VII, după opinia sa) continuă să fie atribuit cimerienilor, ca și în alte lucrări anterioare. După opinia noastră, nu există argumente suficiente pentru o asemenea atribuire. Necropola de la Isaccea, cu 27 de morminte, toate de înhumatie, din sec. VI-V, este considerată getică, mai ales pe baza inventarului funerar. Totuși, practicarea exclusivă a înhumatiei, existența unor ritualuri aparte, cum ar fi depunerea unor plăci de piatră fie la picioarele, fie în apropierea capului defunctului, situație întâlnită în cimitirul biritual de la Stelnică¹, precum și la Corbu de Jos², ne fac să fim mai rezervați față de atribuirea lor exclusiv getilor. Opinia autorului, potrivit căreia necropola de la Isaccea, sau așezarea de la Celic-Dere ar aparține unor grupuri de păstori migratori sau transhumanți care ar fi venit din părțile de silvostepă ale Nistrului Mijlociu, pentru a se stabili în aceste

¹ N. Conovici, Gh. Matei, *Materiale*, SN, 1 (1999), p. 99-144.

² M. Bucovală, M. Irimia, *Pontica* 4 (1971), p. 41-56; M. Irimia, *Pontica* 8 (1975), p. 89-114.

zone ale Dunării de Jos, nu se susține. Alte referiri ale lui G. Simion privesc necropolele de la Ciucurova și Celic-Dere; în evoluția ultimei, domnia sa distinge două perioade: prima – începutul sec. VI (sau chiar sfârșitul sec. VII) – prima jumătate a sec. V; cealaltă – a doua jumătate a sec. V – începutul sau prima jumătate a sec. III a. Chr. Necropolele birituale, de tipul celei de la Celic-Dere, care cuprind un inventar scitic semnificativ, alături de cel getic, ar reprezenta o dovadă a coabitării ambelor populații.

Studiul lui S.R. Tokhtas'ev (Sankt Petersburg), *Problema skifskogo iazâka v sovremennoi nauke/Das Problem der skythischen Sprache in der heutigen Forschung*, ilustrează, ca și alte lucrări ce vor fi amintite mai jos, caracterul interdisciplinar al simpozionului, ca și actualitatea unei asemenea teme. Pornind de la teoriile mai vechi privitoare la grupul „nordic” al limbilor iraniene de răsărit, care cuprindea scitica și sarmatica, din care s-ar fi dezvoltat osetina, sogdiana, khvarezmica ș. a., postulându-se chiar o eventuală continuitate lingvistică scitică – sarmatică – osetină, autorul întreprinde o cercetare critică a acestora, prin mijloace specifice (analiza rădăcinilor unor cuvinte, a sufixelor, toponimelor, hidronimelor, antroponimelor etc.). Concluzia sa este că teoria continuității limbilor scitică, sarmatică, osetină trebuie respinsă.

H. Heinen (Trier), în studiul *Athenische Ehren für Spartokos III (IG II² 653)*, readuce în discuție un monument epigrafic publicat încă din anul 1774 (numai partea dreaptă, existentă atunci; partea stângă s-a publicat în anul 1836). De la primele ediții ale decretului onorific pentru Spartokos III au fost publicate alte inscripții și s-au întreprins noi cercetări asupra contextului istoric al ridicării monumentului, ceea ce, după opinia autorului, impune o nouă analiză a lui. Sunt discutate structura inscripției, evidențiindu-se raporturile dintre Athena și regele bosporan, ajutorul oferit de acesta (inclusiv donarea a 15 000 de medimne de grâne), onorurile excepționale oferite de metropola greacă, evenimente care ar fi avut loc după anul 287 a. Chr. și înaintea morții regelui în 284/3 a. Chr. Pentru evaluarea cât mai exactă a conținutului decretului, autorul prezintă în paralel și decretul atenian pentru Audoleon, regele peonilor (IG II² 654 = Syll.³ 371), cu structura acestuia, inclusiv donația regelui de 7 500 de medimne făcută Athenei și onorurile primite. În final ni se prezintă o utilă și interesantă listă privind diversele daruri în bani și în cereale făcute Athenei de către mai mulți dinaști ai vremii, începând din jurul anului 356 a. Chr., până spre 283/2 a. Chr., ultimul menționat fiind tocmai Audoleon.

Rămânând oarecum în regiunile nord-pontice, S.B. Lantsov (Simferopol) publică studiul *O skifo-hersonesskih otnoșeniia v poslednei treti IV – V pervoi treti III do n. e./ On the Scythian-Chersonesus Relations between the last third of the fourth and the first third of the third Centuries B.C.*

Pornind de la perioada celei mai intense colonizări practicate de Chersones vreme de mai puțin de 30 de ani, ea încheindu-se la sfârșitul sec. IV a. Chr., autorul constată că statul în cauză s-a întins pe o suprafață de circa 300 km², de-a lungul coastei de V a Crimeei, de la actualul Sevastopol către extremitatea nordică a peninsulei. Extinderea sa maximă s-a produs din ultima treime a sec. IV, până la sfârșitul primei treimi a sec. III a. Chr. După ce prezintă succint cauzele interne și externe ale acestei expansiuni, autorul analizează relațiile complexe, mai ales comerciale, ale Chersonesului cu scii. Relațiile pașnice cu acești vecini mai

agresivi erau întreținute prin diferite mijloace, inclusiv prin daruri. S.B. Lantsov consideră că legăturile, totuși instabile, ale Chersones-ului cu sciții s-ar fi terminat cu aproximație la hotarul dintre sec. IV și III a. Chr., odată cu dispariția pericolului care venea din partea lui Lysimach. Dar ideea nu ni se pare suficient argumentată și credibilă, putând exista și alte cauze. După consolidarea stăpânirii lor în zonă (inclusiv a ridicării fortificațiilor rurale) și a încetării plății tributului către sciți, chersonesienii ar fi instalat un control eficient asupra teritoriului lor, rezistând totuși, pentru scurt timp, impactului cu sciții. Spre sfârșitul primei treimi a sec. III a. Chr. sciții, presați militar de sarmați (ori chiar sarmatii înșiși), ar fi distrus aproape toate așezările agricole chersonesiene din vestul Crimeei. Autorul consideră că dacă se poate accepta distrugerea așezărilor nefortificate și a unora dintre cele fortificate, opinia privind distrugerea totală a *chora*-ei Chersonesului este greu de admis.

Articolul publicat de T.A. Nazarova (Kiev), *Greceskii komponent v sostave naselenija Neapolja Skifskogo/The Greek Component of the Population of Scythian Neapolis* se referă la rezultatele cercetărilor antropologice întreprinse asupra populației acestui oraș. Fără a neglija rezultatele studiilor mai vechi (începând din 1954), autoarea precizează că a analizat materialul osteologic din cimitirul estic al așezării antice. Din analizarea a 40 de cranii (nu înțelegem de ce numai craniile!), 50% au fost definite ca „grecești”, 17,5% „scitice”, 12,5% „sarmatice” și 20% „metiși”.

După opinia autoarei, în formarea etnosului scitic târziu componenta greacă ar fi jucat un rol destul de important. Considerăm, totuși, că analiza este prea puțin concludentă pentru a deveni convingătoare.

Rămânând aproximativ în aceeași arie geografică, V. Cojocar (Iași) a publicat studiul *Die Beziehungen zwischen Griechen und „Barbaren” im Norden und Nordwesten des Pontos Euxeinos zwischen dem 7. und dem 1. Jh. v. Chr. Zur Geschichte ihrer Erforschung*.

Pornind de la imaginea de ansamblu asupra istoricului cercetărilor și a relațiilor dintre greci și „barbări” în regiunea în cauză, autorul analizează doar trei aspecte ale problematicii apărute, pe care le consideră de maximă însemnătate.

1. Situația demografică și primele contacte etnice în timpul colonizării zonei. Contactele între navigatorii greci și populațiile sedentare din spațiul pontic aveau o bogată tradiție, dar abia odată cu formarea primelor *apoikiai* (ca Histria, Berezan sau Taganrog) aceste relații devin neîntrerupte, caracterizând istoria orașelor elene din N și NV Pontului Euxin. În legătură cu motivele și caracteristicile colonizării s-au formulat de-a lungul timpului numeroase ipoteze. În ceea ce privește teoria despre *terra deserta*, construită pe baza unor date arheologice adesea neconcludente, autorul consideră că acceptarea acesteia *ad litteram* poate duce la concluzii eronate. Faptul că în timpul colonizării grecești, în anumite zone (ex. în Dobrogea) comunitățile autohtone nu controlau în totalitate litoralul, nu înseamnă că noii veniți ar fi găsit un spațiu pustiu. De asemenea, în apropierea unor colonii grecești (nu numai ioniene, ca Histria și Olbia, ci și în *chora* unor cetăți doriene, precum Callatis și Chersonesul Tauric) au apărut așezări cu populații mixte, iar în primele faze ale unor colonii se întâlnesc bordeie și ceramică lucrată cu mâna.

2. Problema bordeielor și a ceramicii lucrate cu mână. Sunt prezentate trei teorii de bază în legătură cu acestea: a) ar indica existența unei componente barbare în populația coloniei în perioada arhaică, dar și mai târziu; b) ar fi aparținut coloniștilor (ionici), reprezentând doar o influență barbară, bordeiele putând fi explicate și prin condițiile climatice aspre, altele decât în Grecia și prin cantitățile reduse de materiale de construcții în unele zone (inclusiv a pietrei); c) o variantă de compromis, bordeiele aparținând unei populații mixte – *mixhellenes*.

3. Problema așa-zisului protectorat scitic asupra Olbiei și a altor centre grecești din spațiul nord-vest pontic, care a devenit în ultimul timp un *locus communis*, rămâne încă, după opinia lui V. Cojocaru, în domeniul speculativ. Ar fi necesară strângerea și analizarea critică a tuturor izvoarelor literare, arheologice, epigrafice și numismatice privind relațiile amintite, aceasta reprezentând singura posibilitate de a aduce o mai mare claritate și în acest domeniu controversat.

C. von Behrer (Trier), în articolul *Sklaven und Freigelassene auf bosporanischen Grabreliefs* se referă la o categorie socială importantă pentru viața economică și preocupările casnice ale antichității. Se prezintă o tipologie a stelelor funerare și a criteriilor de bază pentru identificarea pe stele a servitorilor. Succesiv, sunt analizate alte teme: I – Identificarea iconografică a figurilor de servitori; II – Figuri de servitori pe reliefuri funerare din Regatul Bosporan; III – Despre statutul juridic și social al servitorilor din spațiul nord-pontic (III 1 – Pajii; III 2 – Personalul casnic); IV – Despre rolul figurilor de servitori pe reliefurile funerare; V – Stele funerare puse de/și pentru liberi; VI – Stelele funerare ale liberților și sclavilor în spațiul cultural grecesc și roman. Fără îndoială, cercetarea asemănătoare a numeroaselor stele funerare din Dobrogea ar oferi observații la fel de importante ca ale studiului amintit.

În lucrarea lui V. Banaru (Mannheim/Chișinău), *Zur Sinnbedeutung der Bildszene auf der Vorderseite der rotfigurigen Pelike von Manta, Republik Moldova*, sunt studiate imaginile uneia dintre cele mai frumoase vase grecești cu pictură roșie, descoperite în zona nord-vest pontică. Scena principală de pe vas este formată din cinci personaje care, după opinia autorului formează o compoziție unică și a cărei semnificație reprezintă scopul demersului întreprins. V. Banaru descrie amănunțit pictura cu personajele înfățișate, prezentând totodată, și interpretările diferite date acestora, după descoperire. El consideră, în final că vasul *pelike* de la Manta prezintă o scenă mitologică, anume găsirea Ariadnei părăsită de Theseus pe insula Naxos. Este vorba de o scenă foarte rară, în care alături de *thiasos*-ul dionysiac apare și Afrodita. Lipsa unor atribute caracteristice ale personajelor implicate, precum și sugerarea locului întâmplării, duc la presupunerea că vasul a fost pictat pentru un client sau un cerc de cumpărători care cunoșteau legenda Ariadnei.

M.L. Dumitriu (București), în lucrarea *Tanatos, mujskaja ipostas'smerti v drevnei Grečii/Thanatos, représentation masculine de la mort en Grece archaïque* se oprește îndeosebi asupra semnificației zeului amintit în mitologia Greciei arhaice (inclusiv în cea eroică) și în literatură. Thanatos, personaj monstruos, îl pune pe eroul grec să facă o alegere capitală: a lupta până își atinge ținta, sau a muri fără glorie. El este arhetipul a ceea ce mitologia considera a fi „răufăcătorul” sau „judecătorul disciplinar”. Pe baza textelor literare (Hesiod în *Theogonia*, Homer în *Iliada* și *Odiseea*) sunt prezentate și raporturile dintre Thanatos și alte divinități ale

lumii antice, cu semnificații legate mai mult sau mai puțin de „marea trecere” (Nyx, Hypnos, Nemesis, Eris sau Mors din mitologia romană etc.).

Articolul cercetătoarei V.A. Papanova (Berdjansk), *Amforî v pominal'nom i pogrebal'nom obrjadah nekropolja Ol'vii/Amphorae in the Funeral Rite of the Olbia Pontica Necropolis* își propune stabilirea semnificației unuia dintre cele mai utilizate recipiente antice în practicile funerare. Pentru zona Olbiei în perioada arhaică și clasică amforele reprezentau un procent ridicat; uneori erau utilizate și în construcțiile funerare. Amforele au fost analizate și în funcție de numărul și de locul depunerii lor în morminte, de starea fizică (întregi, sparte, perforate), utilizate ca urne (în mormintele de incinerare) sau ca recipiente pentru depozitarea vinului, a apei etc. în complexele funerare. Interesantă este opinia potrivit căreia înmormântarea în amfore a copiilor ar fi simbolizat poziția prenatală a copilului în uterul mamei și s-ar lega de ideea renașterii.

Lucrarea lui L. Munteanu (Iași), *Quelques considérations concernant les découvertes des monnaies d'or de type Lysimaque dans la Dacie intracarpatique*, continuă, într-o anumită măsură, preocupările anterioare ale autorului ilustrate de un alt studiu, *Despre descoperirile monetare de tip Koson* (ArhMold 25, 2002, p. 253-270). Analiza se concentrează, în principal, asupra a două mari tezaure de aur descoperite întâmplător, unul în sec. XVI și celălalt la începutul sec. XIX care, din momentul semnalării lor au stârnit interesul autorităților și al specialiștilor, dar și imaginația „căutătorilor de comori”. Autorul analizează amănunțit izvoarele documentare din epocă privind descoperirile în cauză, ca și bibliografia de specialitate, aducând câteva precizări și interpretări noi. Contrar opiniei unor numismați, care consideră că toate monedele de tip Lysimach din Transilvania sunt falsuri medievale și ar fi posterioare descoperirii la mijlocul sec. al XVI-lea a „marelui tezaur de pe malul Streiului”, autorul consideră că marea lor majoritate era originală, antică, chiar dacă cele mai multe monede de acest tip sunt postume. De altfel, în spațiul nord-dunărean se cunosc și alte depozite mixte de stateri originali și postumi de tipurile Filip II, Alexandru cel Mare, Filip III și Lysimach, frapate în diverse centre greco-macedonene și acumulate, probabil, în coloniile vest-pontice. Aceste tezaure au, în majoritate, ca *terminus post quem* al III-lea și al II-lea sec. a. Chr. și se concentrează în aria carpato-nistreană și în Dobrogea, confirmând existența câtorva centre de putere locală în regiune. În general, ele sunt interpretate ca plată regulată (*phoros*) făcută de cetățile din Pontul Stâng unor basilei protectori, în virtutea acordurilor încheiate.

Pe baza conținutului lor, ca și a monedelor de tip Koson din componența celor două tezaure transilvane analizate, autorul, propune datarea acestora în cursul sec. I a. Chr. Aceste mari tezaure ar putea fi interpretate, în viziunea lui L. Munteanu, ca plată a cetăților grecești sau ca pradă luată de Burebista în vestul Pontului. Sunt, fără îndoială, opinii interesante care și-ar putea găsi în viitor confirmarea sau infirmarea prin noi descoperiri, fără să mai ia drumul colecțiilor particulare din străinătate sau din țară, cum se întâmplă în ultimii ani, ci să ajungă în totalitate în instituții de specialitate.

R. Haensch (München), în articolul *Rom und Chersonesus Taurica. Die Beziehungen beider Staaten im Lichte der Ehrung des T. Aurelius Calpurnianus Apollonides* analizează un aspect al relațiilor externe ale vremii pornind de la o

inscripție datată între martie 173 – martie 174 p. Chr. (mai probabil în ultimele luni ale acestui interval). Ineditul omagiului constă în faptul că era adus unui *procurator* al Moesiei Inferior, deci unui administrator financiar al provinciei, și nu unui guvernator. Autorul prezintă o altă situație oarecum asemănătoare întâlnită în Caesarea Hadrianopolis din Paphlagonia, unde a fost onorat de către împăratul Traian un anume Priscus, personaj de rang înalt și despre care inscripția menționează că s-ar fi îngrijit bine de cei dependenți de el.

Onorarea lui T. Aurelius Calpurnianus Apollonides și a soției sale Aurelia Paulina este explicată de autor prin dependența Chersonesului Tauric de existența protectoratului Romei în epoca imperială, pentru a rezista în fața dușmanilor săi. Orașele grecești pontice, ca Olbia și Chersonesul Tauric au păstrat timp de secole această formă de recunoștință de veche tradiție și pentru faptul că era acceptată din partea reprezentanților Romei tocmai pentru că avea o origine elenă.

Demn de semnalat este studiul întocmit de L. Ruscu, C. Ciongradi (Cluj-Napoca), *Die Beziehungen zwischen den Städten in Moesia Inferior und der Provinz Dakien*. Autoarele constată mai întâi că în Dacia numele grecești apar în toate straturile populației, de la sclavi și peregrini, până la membrii elitelor municipale și la cavaleri. Situația este deosebită de a altor provincii, unde un cognomen grecesc desemnează cel mai adesea un libert sau pe urmașul acestuia, cetățenii romani liberi evitând să dea copiilor lor cognomene grecești. Cea mai pregnantă este în Dacia prezența unor persoane de origine greacă microasiatică. Grecii microasiatici au pătruns în Dacia pe două căi: în urma politicii de imigrare promovate de Traian, care atinge punctul culminant în timpul Severilor și indirect, prin așezările litoralului vest-pontic, îndeosebi prin noile orașe create în Moesia Inferior. Sunt analizate succint câteva teme: 1 – Relațiile cu Asia Mică; 2 – Căile de imigrare din Asia Mică spre Dacia: 2 a – Relațiile dintre orașele vest-pontice și Dacia; 2 b – Relațiile dintre nou-înființatele orașe din Moesia Inferior și Dacia; 2 c – Bithynienii în nou-întemeiatele orașe din Moesia Inferior.

Studiul relevă dificultatea înțelegerii acestor raporturi complexe; pentru aceasta s-au utilizat izvoarele literare, epigrafice și arheologice (inclusiv arhitectura, arta și unele meșteșuguri care prin specificul lor sugerează relațiile cu unele regiuni și orașe din Asia Mică: Bithynia, Pont, respectiv Nisibis, Nikaia sau Nikomedia). Ipoteza potrivit căreia bithynienii și gallatienii din Dacia au venit direct prin orașele vest-pontice nu este deocamdată confirmată epigrafic. Orașele din sudul Dunării, începând cu cele fondate de Traian (ex. Nikopolis ad Istrum, Augusta Traiana, Novae, Troesmis etc.) erau deschise imigrației din Asia mică. După consolidarea lor, valul imigrației microasiaticilor a trecut în provincia Dacia, cucerită mai de curând, încă slab urbanizată, urmând marele drum dintre est și vest.

A. Falileyev (Aberystwyth) abordează în studiul său o temă importantă - *Celtic Presence in Dobruđa: Onomastic Evidence*. Reluând această temă mai veche, autorul prezintă mai întâi argumentele lingvistice și istorice pe baza cărora unele toponime din Dobrogea și din vecinătatea ei au fost considerate, pe bună dreptate, celtice: Noviodunum, Arrubium și Aliobrix (= Orlovka, în sud-vestul Basarabiei). Sunt discutate apoi alte nume, inclusiv hidronimul *Gabranus*, menționat în hotărnicia lui M' Laberius Maximus. În concluzie, autorul consideră

că Gabranus este tracic și trebuie exclus din lista numelor de origine celtică din Dobrogea.

M. Alexianu (Iași), în articolul *Les inscriptions bilingues privées de Tomi et de Histria* analizează acest fenomen cu motivații diverse, altele decât ale inscripțiilor bilingve oficiale. Autorul se ocupă de două aspecte principale ale studierii inscripțiilor bilingve private: motivația, respectiv rațiunile complexe care au determinat unele persoane private să redacteze un asemenea text și marcarea contactelor lingvistice. În demersul său utilizează mai mulți parametri, cum ar fi: ordinea limbilor (greacă-latină, sau invers); statutul juridic, social, profesional și ierarhic al persoanelor menționate; etnicul indicat de numele menționate; relațiile de rudenie; identitatea dintre o versiune și alta. Analiza cuprinde și alte aspecte cum ar fi stabilirea eventuală a gradului de cunoaștere a ambelor limbi de către cel care a comandat inscripția sau de către lapicid (ori lapicizi diferiți pentru fiecare limbă), și măsura în care aceste inscripții sunt adresate unui public bilingv sau diferențiat (hellenofon, respectiv latinofon). Sunt discutate 9 inscripții (8 de la Tomis și din teritoriul său și 1 de la Histria). În opt cazuri prima limbă este greaca, iar latina doar într-un caz. Numărul inscripțiilor este prea mic pentru generalizări credibile. Se poate aprecia totuși, că bilingvismul uzual în provinciile orientale s-a instalat, pe măsura dezvoltării romanității, și în orașele vest-pontice, zone hellenofone prin excelență.

R. Curcă și N. Zugravu publică articolul „*Orientaux*” dans la *Dobroudja romaine. Un approche onomastique*. Pornind de la faptul că stabilirea „naționalității” diferitor imigranți în provinciile Imperiului Roman nu și-a găsit încă o rezolvare corespunzătoare, autorii menționează și punctele de vedere contradictorii apărute în această chestiune: cel promovat de specialiștii în prosopografie care pun în relație provinciile, cu diferite *gentes* și localitățile în care ei s-au stabilit ulterior, ori cel hipercriticist (mai ales anglo-saxon), care consideră că delimitările etnice propuse pe baza numelor unor persoane nu se susțin științific. Pe baza unor criterii metodologice formulate în lucrare, cercetarea autorilor se limitează la „orientalii” menționați în inscripțiile din Dobrogea și de pe *limes*-ul nord-dunărean al Moesiei. Într-un subcapitol aparte se analizează informațiile existente, însoțite de tabele ale „orientalilor”, după provinciile de origine: Galatia, Pontus și Bithynia, Phrygia, Cappadocia, Asia, Syria, Egipt, Libya (?). Tabelele, extrem de utile și clar întocmite cuprind următoarele rubrici: locul descoperirii; numele persoanei; originea; datarea; statutul; limba inscripției; observații; sursa. Concluziile relevă, printre altele, și absența oarecum ciudată din inscripțiile în cauză a unor persoane originare din orașe importante (ca Milet, Pergam, Sinope, Proconessos etc.), de unde provin, în schimb, numeroase obiecte de uz comun sau de artă. Din punct de vedere cronologic autorii disting, în mare, două etape: prima (circa 100 – a doua jumătate a sec. II), când în Dobrogea (dar mai ales la Tomis) au pătruns multe persoane de origini diferite; etapa a doua, care coincide oarecum cu împărăția Severi, dar s-a prelungit în tot sec. III, când se observă imigrarea a numeroși sirieni, fapt explicabil prin activitatea lor intensă sub o dinastie de origine orientală.

Următorul articol, *Les familles d'Ancyre à Troesmis* are ca autori pe L. Mihăilescu-Bârliba și V. Piftor (Iași). Printre veteranii Legiunii a V-a Macedonica,

staționați o vreme la Troesmis și care au promovat între notabilitățile locale sunt și membrii unor familii din Ancyra. Sunt prezentate persoanele în cauză și familiile lor, precum și magistraturile ori alte funcții înalte pe care le-au deținut. Prezența veteranilor din Ancyra la Troesmis (veniți mai ales din Orient, dar și indirect, din unele provincii celto-germanice), este explicată de autorii lucrării prin numeroșii soldați furnizați pentru legiuni de provincia Galatia, începând din epoca iulio-claudiană până în timpul Severilor, cum au demonstrat și alți specialiști.

D. Paraschiv și G. Nuțu (Tulcea) publică articolul *The Discovery of a Clay Thuribulum in the North of Dobrudja*. Discuția este prilejuită de descoperirea unui *thuribulum* din ceramică într-un context arheologic neclar, în apropierea cetății romane târzii din punctul Peștera, com. Enisala (jud. Tulcea). Cu acest prilej au fost analizate și alte cinci piese de același tip din Dobrogea: Dinogetia (un exemplar de bronz); Callatis (în necropolă, tot un exemplar de bronz); Tropaeum Traiani (două exemplare din ceramică); Capidava (un exemplar din ceramică). Aceste piese au fost datate, atât prin context, cât și prin analogiile prezentate, în sec. V-VI. Exemplarele de ceramică de la Tropaeum Traiani, Capidava și Enisala sunt considerate produse locale. Funcționalitatea vaselor de tipul *thuribulum* este legată atât de practicile religioase, cât și de cele laice.

Lucrarea lui O. Munteanu (Chișinău), *Les transformations ethniques et culturelles dans l'espace pontique de nord-ouest, à la fin du Ier millénaire av. J. – C. (concernant surtout l'espace pruto-dniestrien)*, ia în discuție o temă mult dezbătută de specialiști, mai ales în ultimii 50 de ani, dar încă insuficient lămurită; cea mai puțin clară pare să fie situația regiunii începând din sec. III a. Chr. până la sfârșitul erei vechi. În acest context sunt analizate trei zone etno-culturale și geopolitice din spațiul amintit: 1 – silvostepa nord-vest pontică; 2 – stepa nord-vest pontică; 3 – litoralul nord-vest pontic cu coloniile grecești. După o analiză atentă a ipotezelor care, în mare măsură se exclud reciproc, pentru silvostepa din zona nord-vestică a Pontului Euxin, se ajunge la concluzia că schema evolutivă a transformărilor de aici, propusă de adepții teoriei migraționiste, în afară de unele merite clare, conține și câteva lacune de interpretare. De un studiu amănunțit, care are ca rezultat într-o mare măsură modificarea interpretărilor tradiționale, beneficiază stepa nord-vest pontică. Autorul consideră că există două etape distincte în cultura scitică din zona Niprului Inferior: una care își încheie evoluția la sfârșitul primei treimi a sec. III a. Chr. și a doua începând din sec. II – până în sec. I a. Chr. În Sciția de pe Niprul Inferior se întâlnește un amalgam de elemente de cultură materială care se poate raporta la mai multe grupuri etnice: sciți, greci, geți, populații nordice etc. Discuția se concentrează apoi asupra datării și stabilirii contextului istoric al apariției unor elemente traco-getice viguroase în regiunea Niprului. În sudul Basarabiei, prezența în această etapă târzie a unor așezări prospere, descoperirea unor cantități considerabile de material grecesc, dar și de origine getică, sugerează ideea unor legături între cele două populații de bază: traco-getică și scitică. Autorul se referă și la apartenența etnică a regelui Rhemaxos pe care, alături de alți specialiști, îl consideră scit. În legătură cu litoralul nord-vest pontic, se apreciază că situația coloniilor grecești pentru această perioadă este la fel de contradictorie. Discuția se concentrează asupra Olbiei, Tyras-ului și Nikonion-ului, precum și asupra prezenței geților (într-o

anumită măsură și la influența bastarnilor). Observațiile arheologice și istorice exprimate pot constitui puncte de plecare pentru alte studii aprofundate privind transformările etno-culturale din NV Pontului Euxin.

Un interesant studiu este cel realizat de A. Poruciuc (Iași), *Lexical Elements that Reflect Close Contacts between Old Germanic and Autochthonous Populations in Southeast Europe*. Autorul își propune să demonstreze că există dovezi sigure ale contactelor timpurii și îndelungate dintre unele neamuri germanice și populațiile autohtone ale sud-estului european, atât înainte, cât și după expansiunea romană la Dunărea de Jos și la Marea Neagră. Primii sunt reprezentați de germanii vestici, respectiv de bastarni. Au urmat populații care aparțin germanilor estici, respectiv grupul goto-gepidic. Scopul acestei analize este susținerea ideii că numărul semnificativ de germani timpurii și contactele lor cu autohtonii au avut drept consecință pătrunderea în limba română a unor cuvinte germane vechi. Mai întâi sunt amintite succint evenimentele politico-militare și cultura materială specifice bastarnilor, prezenți în sud-estul Europei timp de circa 500 de ani, începând cu sfârșitul sec. III a. Chr. și cu formarea culturii Poienеști-Lukașevka. Urmează prezentarea celorlalte neamuri germanice: în vestul Daciei marcomanii și cvazii, cărora li s-au adăugat longobarzii și vandalii, ultimii ocupând la un moment dat o parte importantă din vestul Daciei; în răsărit goții (cu neamurile lor), urmați mai apoi de gepizi. În unele situații bastarnii, goții sau gepizii au reprezentat factori etnici și politici importanți la Dunărea de Jos. Prin creștinarea vizigoților de către Wulfila s-au creat condiții favorabile înmulțirii legăturilor dintre noii veniți și populația romanică, inclusiv în domeniul lingvistic. După plecarea ostrogoților în Italia și a vizigoților în sudul Franței și în Spania, singurii dintre germanii vechi care au rămas în sud-estul Europei au fost gepizii; la un moment dat ei au reușit să formeze un regat puternic, pe un spațiu vast (care cuprindea și ținuturi din Pannonia și fosta Dacie). Potrivit specialiștilor, în sec. VII-VIII gepizii mai locuiau încă în câteva regiuni din Pannonia. Unii goți au supraviețuit în Crimeea (așa-numiții goți crimeeni) până la ocuparea peninsulei de către turci.

În acest context, autorul analizează diferitele ipoteze ale lingviștilor referitoare la prezența unor cuvinte de origine veche germanică în limba română, ajungând la concluzia că opinia afirmativă este într-un tor credibilă, iar exemplele date sunt concludente.

V.Yu. Yurochkin (Simferopol) publică lucrarea *Krâm v epohu velikih migrații: problemâ etnosa i kul'turî/Crimea in the Epoch of the Great Migrations: Problems of Ethnos and Culture*. Pentru început, autorul se referă la așa-numita „cultură scitică târzie” din arealul submontan aflat în centrul și SV Crimeei, care ar fi fost distrusă de alani, ultimii aparținând „uniunii de triburi goto-alanice”. Dar aceste fapte nu sunt menționate în izvoare. În sec. IV are loc, în schimb, în Crimeea, un proces cultural general, la care au participat grupuri etnice de origini diferite (germani, alani și alți sarmați). Culturile arheologice existente în acest areal s-au dezvoltat sub influența provinciilor romane anterioare. Tot acum au apărut elemente noi de practică funerară (între care incinerația, în zona muntoasă de pe coasta de sud a Crimeei), iar în Bospor cultura locală din antichitatea târzie a cunoscut importante transformări. Culturile Inkerman și Suuk-Su din zonă sunt considerate culturi originale, și nu doar variante periferice ale culturii Cerneahov sau ale culturilor

nord-caucaziene. În Crimeea, ca și în alte regiuni, formarea culturii gotice a avut loc într-un areal anume, cu participarea directă a populației autohtone, aflate în strânsă legătură cu lumea scito-sarmatică și nord-caucaziană. Faptul nu presupune o „dominație alanică”, pentru a fi explicată originalitatea culturii gotice crimeene.

Studiul lui D.Gh. Teodor, *Realités ethno-culturelles du nord du Bas Danube aux Ve – VIIe siècles ap. J.* – C. reia o temă abordată deseori în istoriografia românească sau străină. Cercetările arheologice au pus în evidență vestigii remarcabile pentru noi interpretări privind evoluția comunităților umane din perioada analizată. Autorul se referă, printre altele, la aspectele culturale de tip Brateiu și Țaga din Transilvania, Cireșanu și Ipotești-Cândești din Oltenia și Muntenia, Costișa-Botoșana-Hansca, din regiunea est-carpatică. Conținutul lor este într-o anumită măsură diferit în funcție de zonele geografice și de tradițiile daco-romane cu intensități variabile, unele evoluând sub influențe romano-bizantine sau ale popoarelor migratoare; ultimele au avut o existență vremelnică în spațiul carpato-dunărean. Sunt prezentate succint sursele literare reprezentative pentru această perioadă, deși ele au numeroase lacune, ca și interpretările ce pot fi date informațiilor transmise prin izvoarele scrise. Autorul se referă și la fenomenul deplasării unor grupuri de romanici în afara granițelor Imperiului, sub stăpânirea regilor barbari, inclusiv la nordul Dunării Inferioare, menționat constant în sursele scrise ale epocii. Diversele invazii au influențat profund viața socială, economică și spirituală a locuitorilor dintre Dunăre și Carpați, astfel încât unele grupuri de populație romanică au migrat la nordul fluviului, rămânând în lumea barbară, consolidând romanitatea de aici. Fenomenul migrației grupurilor romanice din sudul în nordul Dunării a fost amplificat și de dislocarea elementelor etno-lingvistice din Moesia și Illyricum de către marea masă de slavi care, începând de la sfârșitul sec. VI, dar mai ales de la începutul sec. VII a colonizat gradual o mare zonă a Peninsulei Balcanice, producând schimbări semnificative în structura etno-demografică a regiunii. O astfel de migrație a grupurilor de romanici poate explica unele aspecte privind existența și consolidarea nucleului principal al romanității orientale și este considerată un fenomen cu totul posibil în condițiile politice ale sec. V-VII.

În continuare, B.S. Szmoniewski (Cracovia) publică studiul *Cultural Contacts in Central and Eastern Europe: What do Metal Beast Images Speak About?*

Pornind de la faptul că reprezentările de animale de pradă redată sub forma unor figurine de metal din fazele timpurii ale Evului Mediu est-european sunt un fenomen cultural specific, autorul procedează la gruparea lor tipologică și la deslușirea semnificațiilor simbolice ale pieselor. Pentru ultima operațiune – stabilirea simbolurilor specifice – reprezentările animaliere au fost împărțite în două grupe: a) feline (având ca reper principal leul) și b) copitate (reper principal fiind hipopotamul); sunt analizate și alte reprezentări (lupul, câinele, calul), cu semnificațiile lor. Urmează cronologia și atribuirea etnică a acestor piese, autorul ajungând la rezultate interesante, deschizând astfel noi căi spre interpretarea simbolurilor acestor artefacte, depășindu-se simpla lor analiză cronologică, tipologică și chorologică.

S. Mustață (Chișinău) prezintă *Some Views on the Population of the Territory between the Rivers Nistru and Prut during the Eight and Ninth Centuries*. Autorul

împarte convențional spațiul pruto-nistean în trei zone, pe care le analizează distinct, mai întâi din punctul de vedere al interpretărilor date descoperirilor arheologice: zona Bucovinei de nord; teritoriul actual al Republicii Moldova; arealul sudic, respectiv Câmpia Bugeacului. Pentru nordul Bucovinei, ca de altfel și pentru celelalte zone, cu anumite deosebiri, se disting trei etape în istoricul cercetării: primele două sunt în esență panslaviste, cu mici diferențe între ele; în cea de a treia, începută după 1990, unii cercetători au continuat tradiția sovietică, ignorând total prezența populației românești; alții au fost adepții unui moldovenism primitiv, susținând așa numita teorie a națiunii moldovenești. Dar au apărut și interpretări obiective ale Evului mediu timpuriu din zonă, privind și existența așezărilor romanice, apoi românești. Autorul apreciază că în acest spațiu exista o populație eterogenă din punct de vedere etno-cultural. Analiza continuă cu studiul așezărilor, locuințelor și ocupațiilor de bază, cu legăturile economice, viața spirituală (inclusiv răspândirea creștinismului) și schimbările demografice ale perioadei. Analiza generală a realităților istorico-arheologice din spațiul pruto-nistean din sec. VIII-IX și compararea cu situațiile întâlnite în alte regiuni carpato-danubiano-pontice reflectă existența unor legături puternice și chiar a unor identități etno-culturale, care vor continua și se vor consolida în veacurile următoare.

Articolul lui V. Yotov (Varna) prezintă *Découvertes des „sabres hongrois” en Bulgarie*. Autorul analizează un număr important de asemenea săbii, dispozitive de siguranță pentru mânere, aplice și alte accesorii, între care opt inedite (3 săbii, 3 dispozitive de săbii și 2 aplice de curea pentru teaca săbiilor). Considerate în general „săbii ungurești”, pentru a putea fi definite conform terminologiei arheologice, dar utilizate și de alte populații, piesele în cauză, descoperite pe arii întinse, au fost puse în legătură cu prezența ungurilor în stepele rusești și ucrainene la mijlocul și spre sfârșitul sec. IX, cu deplasarea lor spre vest și cu instalarea în zona Dunării Mijlocii apoi cu invaziile lor în Europa Occidentală (la sfârșitul sec. IX – mijlocul sec. X). Analogiile citate de V. Yotov atestă că săbiile și părțile lor componente descoperite pe teritoriul Bulgariei aparțin tipului de „săbii ungurești”. Răspândirea lor la sudul Dunării a fost explicată prin invaziile ungurilor în primii ani de domnie ai țarului bulgar Simeon (prin 895-896) sau prin expediția lor asupra Constantinopolului din sec. X. Marele număr de săbii întregi și de părți componente, comparabil cu cel din Ungaria, dovedește faptul că această armă, foarte eficientă în lupta corp la corp, a fost adoptată și de alte populații războinice.

Pe linia interdisciplinarității, L. Bejenaru, S. Stanc (Iași) publică *Archaeozoological Characteristics of the Byzantine Period with Reference to the Area between the Danube and the Black Sea*. Analiza se bazează pe cercetările arheozoologice mai vechi și mai noi efectuate pentru cinci așezări din Dobrogea (Capidava, Carsium, Dinogetia, Noviodunum și Prislava), având ca interval cronologic perioada cuprinsă între sec. X-XIII. Sunt prezentate vânătoarea și creșterea animalelor în zonă, cu informații importante privind prezența și caracteristicile speciilor descoperite. Alte observații privesc asemănările și deosebirile dintre așezările în cauză, ori față de alte situri nord-dunărene din aceeași vreme. Cercetările efectuate indică orientarea comunităților umane mai mult spre creșterea animalelor decât spre vânătoare, cu toate că și aceasta rămâne

încă o sursă importantă pentru preocuparea hranei și a altor produse (oase, coarne, piei). Este evidențiată, prezența a 13 specii de animale sălbatice (mai frecvente fiind bourul sălbatic și cerbul).

T.Yu. Yashayeva (Sevastopol), prezintă *Hazaro-bulgarskii hram v predmest'e vizantijskogo Hersona/The Khazarian-Bulgar Church in the Suburbs of Byzantine Chersonese*. Este descrisă o biserică descoperită în anul 1997, ale cărei caracteristici constructive sugerează preluarea unor elemente de tradiție nomadă, cu unele analogii în estul Crimeei, în practicile de cult și în structurile rezidențiale bulgare; se datează în a doua jumătate a sec. IX și în sec. X. Autorul consideră că biserica a fost construită de comunități creștinate care aparțin culturii Saltovo-Maiak.

Următorul articol aparține lui N.V. Ginkut (Sevastopol), *Vizantijskie i vostočnâe tradiții v kul'ture genuzzskoy kreposti Cembalo (Krâmskii poluostrov) po dannâm polivnoy keramiki/Byzantine and Oriental Traditions in the Culture of the Genoese Fortress of Cembalo (Crimean Peninsula) according to Glazed-Warw Finds*.

Investigațiile arheologice anterioare au relevat existența turnurilor de apărare ale fortăreței și a unei biserici cu o singură navă. Studiul se concentrează asupra ceramicii, îndeosebi a celei bizantine, pe baza căreia, (ca și a altor elemente), fortăreața Cembalo a fost datată la sfârșitul sec. XIV și în sec. XV. Unele tipuri de vase, inclusiv cele ceramice, sugerează existența unui proces de sinteză al diferitor fenomene culturale dezvoltate în zona fortăreței, pe parcursul existenței ei.

Ultimul studiu din volum aparține lui V.L. Myts (Simferopol), *Čiasnaia ital'janskaja sen'orija XV v. v Severnom Pričernomor'e (po materialam issledovanija zamka Tasili 1459/60-1475 gg)/A private Italian Signoria of the fifteenth Century on the Northern Black Sea Littoral (on the Basis of Finds from the Castle Tasili 1459/60-1475)*. Fortificația în discuție face parte din grupul unor asemenea posesiuni private ale unor familii genoveze ce se aflau la gura Niprului, în peninsula Taman și în Crimeea. Autorul prezintă arhitectura, sistemul de fortificație și unele materiale arheologice descoperite la Tasili (= Taxili). Referindu-se la fortificația exterioară și la alte construcții de aici (inclusiv o biserică), V.L. Myts consideră că autorul construcției finale a castelului Tasili a fost Antonio de Bonino, foarte cunoscut și apreciat în epocă. Autorul datează începutul ridicării castelului și al creerii domeniului feudal în 1459-1460. Părăsirea lui și a așezării este considerată a fi luna iunie 1475; ea este corelată cu cucerirea cetății Calfa din Crimeea de către turci, eveniment cu consecințe grave, după cum se știe, și pentru Moldova lui Ștefan cel Mare.

După trecerea în revistă a tuturor contribuțiilor, suntem convinși că alți colegi vor găsi numeroase elemente de maxim interes în volumul recenzat, apărut într-o ținută grafică excepțională, cu nimic inferioară lucrărilor științifice occidentale pe care le admirăm, și din acest punct de vedere, dintotdeauna.

MIHAI IRIMIA